

NOWSZE PUBLIKACJE SŁOWNIKOWE, KATALOGOWE I ENCYKLOPEDYCZNE NA TEMAT ŻYCIA ZAKONNEGO W CZECHACH I W POLSCE

Rok 1989 przyniósł ze sobą w krajach tzw. postkomunistycznych, pośród licznych konsekwencji, także rozkwit życia klasztornego. Jest to niewątpliwie jedno z ważniejszych zjawisk charakteryzujących zarówno współczesne Kościoły środkowoeuropejskie jak i tutejsze społeczeństwa. Jego obiektywna ocena jest w tej chwili właściwie niemożliwa. Zbyt nowe są to struktury, zbyt szybko przebiegają procesy i zmiany, aby historyk mógł wydać wyważony, wolny od emocji osąd.

To, co wydaje się już w tej chwili pewne i ważne, to ogromna żywotność, jaką wykazuje — w nowej rzeczywistości zbliżającego się ku końcowi drugiego tysiąclecia — idea życia zakonnego, która początkami sięga wszak trzeciego stulecia tysiąclecia pierwszego. Rozwój i odnowa charakteryzuje bowiem wszystkie zgromadzenia zakonne, także te najstarsze, monastyczne. Ich udane na ogół próby dostosowania się do wymogów stawianych przez czasy współczesne, przez nowe wyzwania społeczne, przy zachowaniu jednakże swojej tożsamości, muszą budzić respekt i podziw.

Historyk staje oto przed swego rodzaju „teatrem historii”. Rozgrywające się obecnie sceny nie są jednak nowe. Podobne procesy dostosowawcze przeżywał ruch zakonny wielokrotnie. Zaprowadzenie „karolińskiej jedności”, jej rozbitcie w XI–XII w., narodziny w XIII w. nowego typu życia zakonnego, reprezentowanego przez zakony mendykanckie, kryzysy reformacji i oświeceniowych sekularyzacji, nowe wyzwania stawiane przez błyskawicznie rozwijające się od XIX w. społeczeństwa industrialne i postindustrialne — wszystkie te momenty stanowiły niezwykle ważne, przełomowe chwile w dziejach życia zakonnego. Wszystkie te próby, zwycięsko przebyte, wzbogacały je o nowe, cenne doświad-

czenia. Stałość w zmienności i jedność w różnorodności wydają się być najbardziej fascynującymi cechami monastycyzmu. Jego witalność, mierzona zdolnością do przystosowania się, jest wręcz niewyczerpana.

Rozwój współczesnego życia zakonnego pozwala zaobserwować jak witalność ta się realizuje. Można bowiem zaryzykować twierdzenie, że kolejne pokolenia zakonników i mniszek pokonywały przeciwności używając podobnych sposobów. Obserwując ich współczesność, możemy się zatem dużo nauczyć o ich przeszłości.

*

Aby jednak móc obserwować współczesność, trzeba ją poznać. Spełnienie tego postulatu było dotychczas bardzo trudne, jeśli nie zgoła niemożliwe — szczególnie dla osoby świeckiej. Obecnie ułatwiają je właśnie wydane drukiem w Czechach i w Polsce katalogi obejmujące współcześnie funkcjonujące w tych krajach zgromadzenia zakonne, męskie i żeńskie.

Katalog *Řeholní život v českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice* wydany został przez Wydawnictwo Karmelitańskie w 1997 r.¹ Zestawiono w nim opisy 27 zakonów i kongregacji męskich oraz 55 żeńskich działających obecnie na obszarze Republiki Czeskiej. Każde hasło składa się z 7 punktów. W pierwszym przedstawiono powstanie i rozwój zgromadzenia, w drugim — jego strukturę organizacyjną, w trzecim — krótką charakterystykę, koncentrującą się na duchowości, w czwartym — działalność w latach 1990–1997, w piątym — ubiór (ze zdjęciem), w szóstym — warunki członkostwa i nowicjatu, w siódmym — adres kontaktowy. Całość uzupełniają: słownik najważniejszych terminów, zestawienie skrótów nazw zakonnych oraz indeks (zakonów).

Szerzej zakrojoną pracą jest zestawiony przez Bogusława Łozińskiego *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym. Zakony, zgromadzenia, stowarzyszenia, instytuty* wydany w 1998 r. przez Katolicką Agencję Informacyjną².

¹ *Řeholní život v českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří, Karmelitánské Nakladatelství 1997 ss. 319.

² B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym. Zakony, zgromadzenia, stowarzyszenia, instytuty*, Warszawa, 1998 ss. 432.

Został on oparty na nadesłanych do redakcji odpowiedziach na specjalną ankietę wypełnioną przez przedstawicieli poszczególnych zakonów. Autor przedstawia w nim krótkie opisy 59 zakonów męskich, 129 zakonów żeńskich i 24 instytutów świeckich obecnie działających w Polsce. Każde hasło zawiera dwojakiego rodzaju informacje.

Po pierwsze, ogólne wiadomości o danym zakonie — są tu przedstawione jego nazwa, charyzmat, dewiza, opis stroju (ze zdjęciem), data założenia i założyciel, główni polscy przedstawiciele (np. święci), aktualny przełożony lub przełożona (z adresem), struktury organizacyjne, domy prowadzące nowicjat (z adresami), liczebność, udział w misjach, funkcje pełnione przez jego członków w różnych instytucjach kościelnych. Po drugie — krótkie zarysy duchowości, działalności i historii danego zakonu lub stowarzyszenia oraz biogram założyciela. Każde hasło kończy krótka bibliografia, zestawiająca ogólne opracowania powstałe w kręgu danej instytucji i jej poświęcone. Brak w niej prac *sensu stricto* naukowych. Na zakończenie zestawionych zostało ponad 1000 dzieł prowadzonych przez zakony, m. in. sanktuariów, domów rekolekcyjnych, przedszkoli, świetlic, szpitali itp. z ich adresami. Całość kończy słownik terminów.

Oba opracowania mają charakter informacyjny i popularyzatorski. Cechuje je duża rzetelność zestawionych informacji, przy czym katalog „polski” jest wyraźnie bogatszy treściowo od „czeskiego”. Wiadomości historyczne ograniczone są do najważniejszych, dobrze znanych faktów. Podkreślić trzeba tę ostrożność autorów, którzy pragnęli dać czytelnikowi do ręki podręczne informatory o stanie życia konsekrowanego w obu krajach. Zadanie to wypełnili bardzo dobrze.

*

Prócz wymienionych, czytelnik dysponuje także innymi, nowymi pomocami pozwalającymi lepiej poznać dzieje, współczesność i aparat terminologiczny życia zakonnego w Czechach i w Polsce.

Niewątpliwie najważniejszym opracowaniem tego typu jest wydana w 1997 r. *Encyklopedie českých klášterů*³. Jej głównym ce-

³ P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn (i in.), *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997 ss. 782.

lem jest przedstawienie rozwoju architektury klasztornej na ziemiach czeskich (bez Moraw) aż do czasu oświeceniowych (tzw. józefińskich) kasat. Poszczególne hasła, bardzo dobrze zredagowane, zawierają zarys dziejów poszczególnych klasztorów oraz rozwoju ich architektury, często wzbogacony o plany i schematy, a także bogatą bibliografię. Całość tego niezwykle pożytecznego dzieła, skierowanego zarówno do środowisk naukowych jak i miłośników przeszłości, przedstawię niebawem oddzielnie.

Popularny charakter ma wydany w 1991 r. w wersji czesko- i niemieckojęzycznej katalog zakonów i kongregacji czeskich, który opracował Luděk Jirásko⁴. Krótki wstęp zarysowuje dzieje klasztorów w Czechach do chwili obecnej. Po nim następują: informacje o głównych gałęziach życia zakonnego, elementach stroju zakonnego, idealnym planie klasztoru na przykładzie tzw. planu z Sankt Gallen oraz porównawcza tablica chronologiczna zestawiająca daty powstania poszczególnych zakonów i początki ich obecności w Czechach. Główna część pracy, katalog, zestawia 32 zakony i 20 kongregacje i zgromadzenia męskie oraz 17 zakonów i 25 kongregacji i zgromadzeń żeńskich. Opisy zawierają: nazwę łacińską, określenie reguły, zarys dziejów oraz dewizę. Większość haseł (zakony najważniejsze oraz współcześnie aktywne w Czechach) zawiera informacje o herbie (z ryciną), stroju zakonnym (z fotografią lub ryciną) oraz adresami kontaktowymi. Całość kończy zestawienie podstawowej literatury syntetycznej na temat życia zakonnego w Czechach.

W 1994 r. Wacław Kolak i Józef Maręcki opublikowali *Leksykon godeł zakonnych*⁵, oparty na kwestionariuszu rozesłanym w latach 1992–1993 do wszystkich zakonów polskich. Po krótkiej prezentacji heraldyki zakonnej oraz zestawieniu wspólnot zakonnych nie posiadających godeł, autorzy zestawiają 197 opisów wspólnot zakonnych (w tym 74 męskich), działających w ciągu dziejów na ziemiach Rzeczypospolitej w jej granicach historycznych. Opisy zawierają: oficjalne nazwy polskie i łacińskie oraz nazwy po-

⁴ L. Jirásko, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Ilustrace Petr Chotěbor, foto Jiří Kopriva, Vydal Klášter premonstrátů na Strahově v nakladatelství Fénix, Praha 1991 ss. 173 i tłumaczenie: *Geistliche Orden und Kongregationen in den böhmischen Kronländern*, Übersetzung Maria Anna Kotrbová, Herausgegeben von Prämonstratenser Kloster Strahov, Prag 1991 ss. 173.

⁵ W. Kolak, J. Maręcki, *Leksykon godeł zakonnych*, rysował K. Wiśniak, Łódź 1994 ss. 280.

pularne, krótką notę historyczną oraz opis godła. Całość uzupełnia wybór literatury przedmiotu, wykazy dewiz i skrótów nazw łacińskich oraz indeksy symboli literowych i nazw wspólnot.

Kolejnym pokłosiem wspomnianej ankiety z 1992/1993 r. jest dwutomowy leksykon zakonów w Polsce opracowany w 1997 r. przez Józefa Maręckiego. W części pierwszej, zawierającej *Zakony męskie w Polsce*⁶, przedstawione zostały 92 zakony i kongregacje męskie; w drugiej, *Zakony żeńskie w Polsce*⁷ — 187 zakonów i kongregacji żeńskich, działających na ziemiach Rzeczypospolitej w ciągu jej dziejów. Pominięto jednak wspólnoty zakonne, których członkowie tylko krótko przebywali na tym obszarze oraz te, które w momencie powstawania katalogu znajdowały się dopiero w stanie organizacji. Hasła zawierają: nazwę popularną, uzupełnioną o oficjalne nazwy polską i łacińską, krótki zarys dziejów oraz podstawową charakterystykę specyfiki zgromadzenia.

Wyżej zaprezentowane prace uzupełnia *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego* autorstwa Mirosława Daniluka i Karola Klauza⁸, która powstała na marginesie prac nad fundamentalną *Encyklopedią Katolicką*⁹. Jej zawartość dobrze określa podtytuł: *Pojęcia. Terminy. Instytucje. Dokumenty. Czasopisma. Sigla* — nie obejmuje ona zatem haseł poświęconych poszczególnym wspólnotom zakonnym. Pewne wyjątki (np. franciszkanie) wynikają ze szczególnego *bogactwa znaczeń i trudności właściwej interpretacji nazwy*. Jest to pierwsze w literaturze polskiej tak szerokie zestawienie terminologii i pojęć z zakresu życia zakonnego, z tego powodu jest też niezwykle pożyteczne.

Uzupełnienia w zakresie terminologii monastycznej, a także przewodnik po ogromnej bibliografii poświęconej dziejom zakonów (monastycznych i kanonickich) przynosi opublikowana przez piszącego te słowa w 1998 r. książka *Monastycyzm benedyktyński w śred-*

⁶ J. Maręcki, *Zakony męskie w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytutu i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostołskiego*, Kraków 1997 ss. 87.

⁷ J. Maręcki, *Zakony żeńskie w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego, instytutu i zgromadzenia zakonne, instytuty świeckie, wspólnoty życia apostołskiego*, Kraków 1997 ss. 130.

⁸ M. Daniluk, K. Klauz, *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego. Pojęcia. Terminy. Instytucje. Dokumenty. Czasopisma. Sigla*, Lublin 1994 ss. 298.

⁹ *Encyklopedia Katolicka*, t. 1–7, Lublin 1973–1997.

*niowiecznej Europie i Polsce*¹⁰. Stanowi ona rodzaj „wprowadzenia” do badań nad dziejami życia zakonnego.

Bujnemu rozwojowi życia zakonnego towarzyszy, jak widzimy, także rozwój katalogowo-słownikowo-encyklopedycznych opracowań mu poświęconych. Nowe dane z pewnością przyniosą dwa kolejne opracowania, znajdujące się obecnie w przygotowywaniu. Pierwszą stanowi słownik elit polskich, drugą — synteza dziejów klasztorów i mnichów, która ukaże się w ramach znanej serii: *A to Polska właśnie*.

¹⁰ M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2019, Historia, 135), Wrocław 1998 ss. 402.